

بیان نوین در تفسیر قرآن کریم

جلد اول

مؤلف: دکتر مهدی اسلامی پناه یزدی

(سوره های حمد، بقره، آل عمران)

سرشناسه	:	اسلامی یزدی، مهدی
عنوان و نام پدیدآور	:	بیان نوین در تفسیر قرآن کریم / مولف مهدی اسلام پناه.
مشخصات نشر	:	تهران: افق اندیشه، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری	:	ج ۵.
شابک	:	جلد اول: ۶-۳-۵۹۳۸-۶۰۰-۹۷۸ ؛ جلد دوم: ۴-۳-۵۹۳۸-۶۰۰-۹۷۸ ؛ جلد سوم: ۵-۳-۵۹۳۸-۶۰۰-۹۷۸ ؛ جلد چهارم: ۶-۳-۵۹۳۸-۶۰۰-۹۷۸ ؛ جلد پنجم: ۴-۳-۵۹۳۸-۶۰۰-۹۷۸ ؛ قیمت هر دوره ۱۰۲۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
مندرجات	:	ج ۱. سوره های حمد، بقره، آل عمران -- ج ۲. سوره های آل عمران، نساء، مائده، انعام -- ج ۳. سوره های اعراف، انفال، توبه، یونس، اسراء، کهف، مریم، طه، انبیا -- ج ۴. سوره های حج، مؤمنون، نور، فرقان، دخان، جاثیه، احقاف، محمد -- ج ۵. سوره های فتح، حجرات، ق، ذاریات، نصر، بنب، اخلاص، فلق، ناس
موضوع	:	تفسیر شیعه - قرن ۱۴
رده بندی کنگره	:	۱۳۹۰-۹۱۵۲/الف/ب/۹۸۸ BP
رده بندی دیویی	:	۲۹۷/۱۷۶
شماره کتابشناسی ملی	:	۴۶۴۹۰۳۲

افق اندیشه

عنوان	:	بیان نوین در تفسیر قرآن کریم - جلد اول
ناشر	:	افق اندیشه
مؤلف	:	مهدی اسلامی پناه
نظارت فنی	:	هادی بابایی
لیتوگرافی	:	آرنگ گرافیک
چاپ	:	افرنک
صحافی	:	جوان
نوبت چاپ	:	اول - ۱۳۹۲
تیراژ	:	۲۰۰۰ نسخه
قیمت هر دوره	:	۱۰,۵۰۰,۰۰۰ ریال
شابک	:	۶-۳-۵۹۳۸-۶۰۰-۹۷۸

کلیه حقوق چاپ و نشر محفوظ است.

تلفن مرکز پخش: ۰۹۱۲۳۱۶۵۹۰۶

مقدمه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ
الْعَالَمِينَ»^۱؛ «كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ»^۲؛ «كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا
كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ»^۳.

قرآن کتاب دینی و آیین‌نامه مسلمانی ما و سرمایه ایمان و سعادت و رهبر هدایتگر
ما در راهنمای دنیا و آخرت و شفیع ما در روز قیامت است.

قرآن تجلی‌گاه خدای سبحان و ندای اوست که از پس حجاب کلمات با جهانیان
سخن می‌گوید.

قرآن پیشوای پرواپیشگان و پاک‌دلان عالم، راهنمای مطمئن و خطاناپذیر راه بهشت
و نقشه خوشبختی انسان در دنیا و آخرت است، کتاب بی‌همتا و همیشه زنده و

۱ - واقعه ۵۶، آیه ۷۷ - ۸۰.

۲ - ص ۳۸، آیه ۲۹.

۳ - آل عمران ۳، آیه ۷۹.

پیروزمند تاریخ، بزرگ‌ترین پشتوانه استقلال فکری و غنای فرهنگی و محکم‌ترین و کارسازترین سلاح مبارزه با دشمنان انسانیت است.

قرآن هم گنجینه معارف انبیاء و مجموعه علوم اولین و آخرین است و هم بزرگ منادی دانش و آگاهی‌یابی و خردورزی.

قرآن بهترین کتاب خواندنی، فهمیدنی، اندیشیدنی و عمل کردنی است.

قرآن درمانگر بیماری‌های اندیشه و روان، تسکین‌بخش ناآرامی‌ها و اضطراب‌ها و زداينده پوچی‌ها و بی‌هویتی‌ها و آرامش‌بخش‌ترین پناهگاه مصونیت از فتنه‌ها و آشوب‌های روزگار است.

قرآن سرچشمه همیشه جوشان حکمت و معرفت، میثاق عشق و محبت، پیام جهاد و شهادت، منشور سیاست و حکومت و دریای پرخروش عرفان و معنویت است.

قرآن ضامن حیات و بقای اسلام و عزت و سیادت مسلمین و کشورهای اسلامی است.

قرآن حلقه اتصال آسمان و زمین و عرصة الوثقای نجات و رهایی است که از بلندی عالم غیب و ملکوت به عرصة حس و شهادت جهان خاکی آویخته است و پیروی از تعلیمات آن چنگ زدن به حبل الهی است که آدمیان را از منجلا ب خفقان‌آور افکار و روحیات ظلمانی به جهان پاکی‌ها و روشنائی‌ها می‌کشد. لطایف جگمی و اشارات قرآنی روشنی‌بخش عقل و روان و چشمه‌سارهای معانی آب حیات جاویدان است و هر کس که از آن سیراب شود، حیات دگرباره می‌یابد و تطهیر می‌شود و در افق ابدیت قرار می‌گیرد. دوری از این مشکات عالمتاب چشم و دل و عقل را افسرده و بیمار می‌سازد و ادراکات بشری را به آینه اشباح و اوهام در حال تردد مبدل می‌کند.

قرآن هم کتاب انسان‌شناسی است و هم درس طبیعت و جهان‌شناسی. قرآن مبین حلال‌ها و حرام‌های شریعت و حاوی احکام تجارت و ازدواج است و دربردارنده آیین جنگ و صلح، اما هرچه که در این کتاب از آن سخن می‌رود صیغه الهی دارد و از کوچک‌ترین پدیده‌های حسی تا بزرگ‌ترین کائنات این جهان پهناور، هر چه هست، در منظومه معرفت‌الله قرار دارد و بر مدار توحید می‌چرخد.

قرآن آیت ایجاز و بلاغت و معجزه تاریخ و علوم است، سراسر قرآن معجزه است، احتیاجاتش، نظم و نسقش، آهنگ روحانیش، خبرهای غیبی‌اش، نزولش بر دل پیامبری درس ناخوانده و کتاب و مکتب ندیده، راز جاودانگی و تازه ماندنش بر فراز قرون و اعصار، و حتی تعداد کاربرد کلماتش، همه اعجاز گونه است.

کتابی که از هرگونه تناقض‌گویی و ناهماهنگی بری است و هزل و فکاهه و باطل بیمایه را در آن راه نیست و هرگز نمی‌توان نکته‌ای در آن یافت که نامعقول، ضد علمی و یا دروغ باشد! حکمت قرآنی متکی به محکم‌ترین و مستدل‌ترین منطق‌هاست و تیر تشکیکات و شبهه‌آفرینی‌ها در آن نفوذ نمی‌کند و کارگر نمی‌افتد و نیاز به هدایتگری قرآن را آفتابی‌تر می‌کند. این است که آشنایان فرهیخته و دلباخته فرهنگ قرآن که همان خیران اولی‌الالبابند، با هر نوع سؤالی، چه از ناحیه دوستان حکمت‌جو و کنج‌جو و چه از ناحیه بیگانگان غرض‌ورز و سفسطه‌آفرین با آغوش باز استقبال می‌کنند و به بیانی مکفی و روشن‌گرانه در مقام پاسخ‌گویی برمی‌آیند.

ظاهر قرآن زیبا و چشم‌نواز و باطنش عمیق و فتح‌ناشدنی و آشنایی با سیره انبیاء و اولیاء الهی است.

قرآن آینه‌ایست که سیرت واقعی ما را به ما می‌نمایاند و میزان دقیقی است که باید علی‌الدوام خود را با معیارهای آن بسنجیم و دریابیم که چه بوده‌ایم و چه می‌توانیم باشیم:

ز قرآن پیش خود آینه‌ایز دگرگون گشته‌ها از خویش بگریز^۱
آینه چون نقش تو بنمود راست خود شکن آینه شکستن خطاست^۲
در روزگاران گذشته عالمان و دانشمندان بزرگ اسلامی تعلیمات خود را از آغاز با آموزش و حفظ قرآن آغاز می‌کردند و سپس در رشته‌های معین به آموزش‌های تخصص خود ادامه می‌دادند، این شیوه سبب می‌شد متفکران مسلمان به طور خودآگاه یا ناخودآگاه، اندیشه‌های

۱ - وَ مَا يَنْطِقُ غَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ

۲ - اقبال لاهوری.

۳ - نظامی.

علمی و فلسفی و دستاوردهای ادبی خود را در چهارچوب مفاهیم و حقایق قرآنی پیش ببرند و در این راه خدمت‌های بزرگی کرده و آثار گرانبزاری به یادگار گذاشته‌اند.

اصولاً سیستم تعلیم و تربیت اسلامی با مقدمیت و محوریت قرآن آغاز می‌شود، زیرا آشنایی با فرهنگ قرآن یک نیاز اصیل و همگانی است و در این جهت هیچ فرقی بین طبقات مختلف مردم نیست و پزشکان همان‌قدر محتاجند که عارفان و حکیمان.

گذری بر دو میراث بزرگ^۱

در احادیث متعدد رسیده است که «معرفة الله بدون معرفت ولایت سودمند نیست»^۲ و نتیجه‌بخش نیست، چرا؟ چون معرفة الله بدون معرفت ولایت، در واقع، معرفة الله نیست. تصور معرفة الله هر چه باشد و از هر کس. رسیدن به هر چیز تنها از راه آن و باب آن میسر خواهد بود و خدا چنان قرار داده است که آنان باب الله و باب معرفة الله باشند «بِکُمْ فَتَحَ اللَّهُ وَبِکُمْ یَخْتُمُ»، و این معصوم است که قابلیت «علم کتاب» را دارد و «مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْکِتَابِ» و کتاب خدا را می‌داند و می‌تواند آموخت «علم صحیح» (نه علم‌های مفهومی و صناعی و اصطلاحی و صنعتی که در حقیقت «صناعت» است و «صنعت» نه «علم») جزء از کتاب خدا حاصل نخواهد گشت.

امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: «مَنْ لَمْ یَعْرِفِ الْحَقَّ مِنَ الْقُرْآنِ، لَمْ یَتَّكِبِ الْفِتْنَةَ»^۳؛ «هر کس حق (علم صحیح) را از قرآن نیاموخت از فتنه‌ها رهایی نیافت» و این فتنه‌ها همان آشوب‌های فکری و اختلافات نظری و غوغاهای اندیشه‌ها و اصطلاحات و مفاهیم و القات است، که انسان‌های گوناگون در طول سده‌ها و اعصار (با مزاج‌ها و ذهنیت‌ها و اندیشه‌ها و اعمال و سلوک‌ها و افکار و ریاضت‌های گوناگون که همه در نظرها و مفهوم‌ها مؤثرند) اظهار داشته‌اند، و راه رهایی از همه فتنه‌های عقلی و فکری و شناختی و عقیدتی (که مهم‌ترین و خطرناک‌ترین و گمراه‌کننده‌ترین و زیان‌بخش‌ترین فتنه‌ها و گرفتاری‌هاست).

۱- با احترام و سپاس به استادام مفسر و عارف «محمد رضا حکیمی» در سال ۱۳۵۹ حوزه علمیه قم.

۲- معرفت - شناخت.

۳- بحار الانوار، ج ۲، ص ۲۴۲، از کتاب المحاسن.

همچنین فتنه‌های عملی و اقدامی و سلوکی و روحی و فردی و اجتماعی و سیاسی و اقتصادی و تعلیمی و تربیتی، شناخت صحیح قرآن است از طریق معصوم و عمل به قرآن به دلالت معصوم.

این است راز ژرف و سرّ کبیر حدیث مسلم «ثقلین» که پیامبر اکرم (ص) مردم را به این دو میراث بزرگ و بادگار سترگ خویش رجوع داد. و هدایت (راه یافتن) و گمراه نگشتن را منحصر در تمسک به آن دو و پیروی از آن دو شمرد و جدایی از آن دو را مایه «ضلالت» و گمراهی خواند، جدایی به هر اندازه و به هر معنی و مصداق.

کتاب حاضر گامی کوتاه و تلاش مقدماتی، در راه خدمت به فرهنگ قرآنی است و همواره دغدغه‌های حقیر برای جهان حوزه و دانشگاه بوده و هست. مسائل ادبی قرآن (لغته بلاغت) باقلمی روان به گونه‌ای تنظیم شده است که برای طلاب مبتدی دوره سه ساله حوزه‌های علمیه و دانشجوین رشته ادبیات عرب و فارسی و الهیات و برای عموم علاقمندان به علوم قرآنی مفید بوده و امید است خلأئی که در این زمینه وجود دارد برطرف شده باشد و نهایتاً از این طریق، از همان سال‌های ابتدایی تحصیل، قرآن در درس‌های آنان جایگاه جدی داشته باشد و با این کتاب عظیم الهی، فاصله نگیرند و مبدا قرآن مهجور بماند.

مطالب این کتاب، در چهار بخش تنظیم شده است:

۱- نقل آیه و ترجمه آن: که اثر استاد محمد مهدی فولادوند است.^۱

۲- لغت‌شناسی: در این بخش ضمن اشاره به ریشه و معنای کلمات آیه، معنایی که در آیه مورد نظر است بیان می‌شود. محور کار ما در اینجا به طور عمده و اساسی مفردات راغب^۲ و در کنار آن مفردات مجمع‌البیان^۳ است، که این هر دو از بهترین و متقن‌ترین منابع در شناخت واژگان قرآنی است. مفردات راغب مورد توجه لغویون و

۱- قرآن مجید ترجمه محمد مهدی فولادوند، انتشارات دارالقرآن الکریم «دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی» در سال ۱۳۷۳.

۲- مفردات الفاظ القرآن، الراغب الاصفهانی، تحقیق صفوان عدنان داودی، دارالقلم دمشق و الدار الشامیه (بیروت)، الطبعة الاولى، ۱۴۱۳ هـ.

۳- مفردات القرآن فی مجمع‌البیان، الیاس کلانتری، الطبعة الاولى، چاپ و نشر بنیاد، ۱۳۶۶.

مفسران بوده^۱ و علاوه بر دقت نظر و ایجاز و عمق اشارات مؤلف که حاکی از تسلط او بر مفاهیم قرآنی است چیزی بیش از یک لغت و بلکه فشرده‌ای از تفسیر و معارف قرآن نیز هست. فیروزآبادی این کتاب را اثری «بی نظیر»، زرکشی، «از بهترین کتب در مفردات قرآن» و حاجی خلیفه آن را «در همه علوم شریعت سودمند» می‌داند.^۲ علاوه بر دو مرجع مذکور، در موارد گوناگون، منابع دیگری همچون «معجم مقاییس اللغة» (احمد ابن فارس)، اساس البلاغه (زمخشری)، المصباح المنیر (فیومی)، لسان العرب (ابن منظور) و منابع مشابه دیگر نیز مورد استفاده بوده است. برای یافتن معادل‌های رسانر، از مراجعه به فرهنگ‌های متداول فارسی و فرهنگ عربی فارسی لاروسی (در مواردی که منعکس کننده معانی مورد نظر لغویون اصیل بوده است) و آثاری همچون «لسان التزیل» نیز سود جسته‌ایم.

۳- بلاغت: در این بخش به شمه‌ای از تشبیهات و تمثیلات و فنون بلاغی و بدیعی موجود در آیات قرآنی اشاره شده است.

۴- پیام آیه: در این بخش کوشش شده است که ماحصل محتوای آیه که حتی الامکان ناظر به اغلب مفاهیم آن باشد، به طور فشرده تبیین گردد. اما گسترده‌گی مفاهیم آیات و محدودیت صفحات سبب گشته که بعضا به بیان برخی از مضامین مهم آیات اکتفا شود. ادب فارسی عرصه گسترده و فصل زرینی از تجلی فرهنگ قرآنی است و محتاج تلاشی دامنه‌دار در اینباره می‌باشد. با عنایت به این امر و برای ترغیب بیشتر مشتاقان ادب، گاه گاه به ابیاتی چند تمثیل جسته‌ایم و امیدواریم که مؤثر افتد. به امید آنکه نیک مردان و فرهیختگان مددکارمان باشند تا با تذکرات دانش‌پژوهان و محققین محترم میسر گردد.

تهران - تابستان ۱۳۹۲

مهدی اسلامی پناه

۱- اخیرا نیز علامه طباطبایی ره در تفسیر المیزان به گسترده‌گی از آن بهره جسته است.

۲- مفردات راغب. مقدمه، ص ۲۵.